

Göçmen dövizleri ve küresel mali kriz

DİLİP RATHA*
İBRAHİM SİRKECİ**

Özet

Göçmen dövizleri gelişmekte olan ülkeler için önemli bir dış finansman kaynağıdır. Güncel finansal kriz göçmen dövizleri kullanım hacmi ve yönelimini etkilemesinin yanı sıra göçmen dövizleri akımını da etkilemiştir. Bu özel sayıda, krizin hemen hissedilen etkilerini anlamak için dünyanın çeşitli yerlerinden toplanan vakalar sunulmuştur. Krizin göç yönelimlerine etkisinin yol açacağı olası tesirler henüz gerçekleşmekte ve çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: İşçi dövizleri, göçmen dövizleri, küresel mali kriz, uluslararası göç.

Remittances and global financial crisis

Abstract

Migrant remittances are an important source of external finance for developing countries. The current financial crisis is believed to have influenced migrant remittance flows as well as volume and patterns of use of remittances. In this special issue, a collection of cases from around the world is presented to understand the immediately felt effects of the crisis. Potential influences due to the crisis impact on migration patterns are yet to be seen and studied.

Keywords: *Remittances, global financial crisis, international migration.*

Giriş

Yoksul ülkelerin çoğunda yaşayan insanlar için göçmen dövizleri akımları yılda 300 milyar doların üzerinde bir seviye ile cankurtaran halatı olmaktadır (Ratha 2003, Russell ve Teitelbaum 1992). Gelişmekte olan ülkeler için göçmen dövizleri en az değişkenlik gösteren yabancı para gelirlerinden biridir. 2002-2008 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere göçmen dövizleri akışları, (a) Eylül 2001'deki terörist saldırılar sonrası para akımlarına yapılan incelemelerin artması, (b) göçmen dövizleri endüstrisindeki genişleyen ağlar ve göçmen dövizleri transfer maliyetlerindeki indirimler, (c) ABD Doları'ndaki değer düşüşü (bu da diğer para cinsine dönüştürülen göçmen dövizleri değerini artırır) ve (d) göçmen stoklarının ve gelirlerinin büyümesi nedeniyle 4 katına çıkmıştır.

2008'in ikinci yarısından sonra başlayan finansal krizde yaygın endişe, bu akımların kuruyup kurumayacağı, çok sayıda göçmenin ülkesine geri dönüş dönmeyeceği ve zorluklarla karşı karşıya olan ülkenin daha derin sorunlara sürüklenip sürüklenmeyeceği şeklindeydi. Literatürde bu sorulara yönelik

* Dilip Ratha Baş Ekonomist olarak Dünya Bankası'nda çalışmaktadır.

E-posta: dratha@worldbank.org.

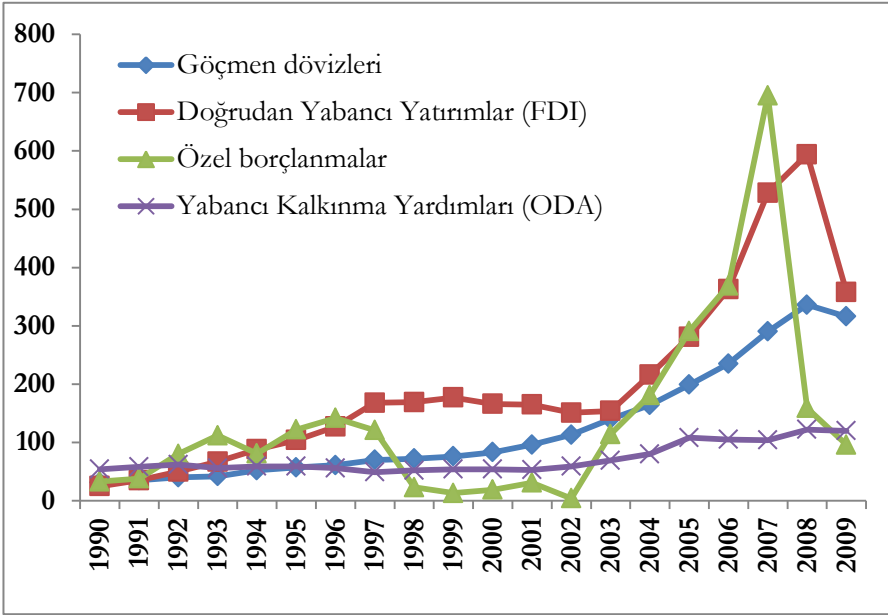
** İbrahim Sirkeci, İngiltere'de, Regent's College London'da Transnasyonal Çalışmalar ve Pazarlama Profesörü ve Transnasyonal Çalışmalar Merkezi'nin Direktörü olarak görev yapmaktadır. E-posta: sirkeci@regents.ac.uk.

o dönemde de günümüzde de az sayıda çalışma bulunmaktadır. *Migration Letters* bu özel sayısı ile bu konudaki çalışmalarını bir araya getirme yönündeki ilk girişimidir.

Literatür bugüne kadar göstermiştir ki, göçmen dövizleri, göçmen dövizli alan ülkelerde yaşanan ekonomik zorluklara –finansal kriz, doğal felaket veya politik karmaşa- karşısında istikrarlı kalma hatta ters tepki verme eğilimindedir (Ratha 2003, World Bank 2005, Mohapatra *et al.* 2009). Kriz, bu sefer ne yazık ki göçmen dövizinin kaynağı olan A.B.D. ve Avrupa ülkelerinde başladı. Konuyla ilgili ilk çalışmaların bazıları (örneğin Swamy 1981), kaynak ülke faktörlerinin göçmen dövizini akımının baskın belirleyicisi olduğunu tartışmıştır. Bu literatür doğrulanmış olsaydı, bir çöküş olasılığının korkusu kabul edilebilirdi ancak dünya, 1980’lerin başından beri çarpıcı şekilde değişti¹.

Şekil 1. Gelişmekte olan ülkelere göçmen dövizleri ve diğer finansal akımlar (milyon dolar olarak)

Source: World Bank

Ekonomik kriz sonucu, göçmenlerin gelirlerinin azalması ve iş olanaklarının daralması ile ev sahibi ülkede kalma, aile ve arkadaşlara döviz gönderme konusundaki isteklerin veya olanakların azalması beklenmekteydi. Bu bek-

¹ Göçmen dövizleri üzerine literatür (yerini dış sermaye akımları hakkındaki literatüre terk ederek) neredeyse tamamen kurumuştur ve 1980’ler boyunca literatür, borç krizi ve daha sonrasında dış borçların yeniden yapılanmasını takiben gelişmekte olan ülkelere olan özel sermaye akımının korunması üzerine şekillenmiştir.

lenti, 2009 yılında göçmen dövizleri akışındaki ilk kez kayıtlara geçen düşüş ile gerçekleşmiştir. Her ne kadar gelişmekte olan ülkelere yapılan göçmen dövizleri akışı 2009 yılında %6 düşse de özel sermaye akışının yaşadığı hızlı düşüş ile karşılaştırıldığında, göçmen dövizleri akışının devamındaki nispi direnç dikkati çekmektedir (şekil 1).

Göçmen dövizlerinin ve göç hareketlerinin nispeten dirençli olmasının arkasında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu amaçla, göçmen sayısı için basit bir stok-akım eşitliği denklemi oluşturulabilir:

$$\text{Göçmen sayısı} = \text{Mevcut göçmen sayısı} - \text{Geri dönüş göçü} + \text{Yeni göç}$$

İşçi dövizleri sadece son gelenler tarafından değil göçmenlerin tamamı (kümülatif toplamı) tarafından gönderilmektedir. Diğer yandan, bazı ülkelerde yeni göç akımları 2008 yılına göre 2009'da %40-60 oranında azalmasına karşın negatif olmadığı bir gerçektir. Böylece hedef ülkelerdeki göçmen sayısının artışı etkilenen ülkelerdeki göçmen dövizleri akımının devamlılığını sağlamıştır.

Beklenenin aksine, mali krizle birlikte ABD ve Avrupa'da istihdam imkânları azalmasına rağmen geri dönüş göçü beklendiği gibi gerçekleşmemiştir. Aslında, pek çok ülke (örneğin İspanya) geri dönüşleri özendirmek için finansal teşvikler sunmasına rağmen göçmenler kalmayı sürdürmüşlerdir. Tam bir karar verebilmek için henüz çok erken olmasına karşın, görünen durum göçmenlerin inşaat sektörü yerine perakendeciliğe ve tarıma yöneldiği ve bazı durumlarda yasal statülerini kaybetmelerine rağmen, ekonominin ve iş olanaklarının iyileştiği zaman geri dönememe korkusundan ötürü göçmen olarak buldukları ülkeden ayrılma konusunda isteksiz olduklarını göstermektedir. Bu problem bazı hedef ülkelerde göç kontrolüne aşırı vurgu yapan uygulamalar ve politikalar sonucu güçlenmiştir. Göç kontrolü eksenli politika ve uygulamalar, yeni göçleri engellemiş fakat geri dönüş göçü konusunda hevesleri kırmıştır. Sıkı sınır kontrollerinin artmasına tepki olarak göçmen kalma süresi artmıştır.²

Göçmen sayısının devamlılığı ek olarak göçmen dövizleri akımında da devamlılık sağlamıştır, göçmenler zor olanı deneyerek gelir şokunu üzerlerine almakta ve göçmen dövizleri göndermeye devam etmektedirler. Akıl dışı gibi görünse de bunu yapabilmelerinin nedeni, gönderilen göçmen dövizlerinin göçmenlerin mevcut gelirlerinin sadece küçük bir kısmını oluşturmasıdır. Fakat birçok durumda, özellikle Körfez ülkelerinde, kalifiye olmayan göçmen işçiler evlerine para gönderebilmek için tüketimlerini düşürmeyi ve barınma ihtiyacını başkalarıyla paylaşarak gidermeyi denemektedirler.³

Geri dönen veya dönme niyetinde olan göçmenler, birikimlerini de birlikte kendi ülkelerine götürme eğilimindedirler. Bu türdeki fonlar yerleşik olmayanlardan yerleşik olana bireysel transfer yoluyla sağlanan saklı göçmen dövizleri

² Ratha (2009), Meksika Göçmen Projesi verilerini kullanarak, A.B.D. sınırındaki sınır koruma ajanlarının sayısının üssel artışına rağmen, Meksikalı göçmenlerin göçte kalış sürelerinin 1995-2007 döneminde kayda değer artış gösterdiğini ortaya koymuştur.

³ Körfez ülkelerinden gelen halihazırda çoğu göçmenin, iş bulma araçlarına olan borçları sürdürüğü için göç ettikleri ülkede kalmaktan başka seçenekleri yoktur.

şeklinde görünmektedir. Bu davranış sermaye akımları literatüründeki “köken-ülke-önyargısı” (“home-bias”) ile benzerdir.

Son olarak, kriz dönemi döviz kuru hareketleri göçmen dövizleri davranışlarında beklenmedik değişimlere sebep olmuştur: İşçi dövizleri alan ülkelerde (Örneğin Hindistan, Filipinler ve Meksika) yerel para birimlerinin Amerikan Doları karşısında ani değer kaybı, A.B.D. ve diğer ülkelerdeki göçmenler üzerinde göçmen dövizleri davranışında “satış” (“sale”) etkisi yaratmıştır. Yabancı para biriminden kazançları olan göçmenler için kendi köken ülkelerindeki mal, hizmet ve varlıklar anlamlı derecede ucuz ve kolay ulaşılabilir olmuştur. Sonuç olarak Güney Asya ve Doğu Asya’daki birçok ülkeye yatırım amaçlı göçmen dövizleri dalgası gerçekleşmiştir.⁴

2009 yılı ve 2010 yılının ilk yarısındaki mevcut veriler 3 ana yönelimi ortaya koymaktadır:

a) Göç edilen ülke çeşitliliği arttıkça göçmen dövizindeki akış artarak devam etmektedir. A.B.D., Avrupa ve GCC ülkelerinde yaşayan çok sayıda Güney Asya ve Doğu Asya kökenli göçmenin, krize rağmen göçmen dövizleri transferlerini arttırarak sürdürdüğü ancak çoğu A.B.D’de yaşayan Latin Amerika ve Karayip kökenli göçmenin göçmen dövizleri transferlerinde düşüşler olduğu gözlenmektedir.

b) İşçi hareketliliğindeki engeller azaldıkça, göçmen dövizleri ile o koridordaki ekonomik döngü arasındaki bağlantı daha güçlü olmaktadır. Nitekim Avrupa Birliği’ne göçmen gönderen ülkelere geri dönüş göçünün, A.B.D.-Meksika veya Birleşik Arap Emirlikleri-Filipinler koridorlarındakine göre daha fazla olduğu görülmektedir.

c) Göçmen dövizleri akımlarının özel sermaye akımları ile karşılaştırıldığında daha süreklilik arz eden bir yapıya sahip olduğu görülürken, birçok göç veren ülkenin göçmen dövizine bağımlılığı dış finansman ihtiyacının karşılanması açısından artmaktadır. Gerçekte, birçok ülkenin (Bangladeş ve Filipinler gibi) (uluslararası piyasalardan borçlanma yoluyla finansmanı mümkün kılan) kredi notunun belirlenmesinde bu ülkelere büyük ve nispeten istikrarlı göçmen dövizleri akımlarının varlığının etkisi olmuştur (Ratha *et al.* 2010).

Global mali kriz artık sona ermekte ve global göçmen dövizleri ve göçmen akımlarına etkisinin kapsamlı bir resminin elde edilmesi için gerekli verilerin elde edilmesi ve analizi imkanı doğmaktadır. Geçmiş literatür, göçmen dövizleri davranışını etkileyen ve yukarıda tartışılmayan çeşitli faktörleri tanımlamıştır: Göçmenlik süresi, göçmelerin özellikleri, göçmen dövizleri maliyetleri ve göçmen dövizleri altyapısı, göçmenin yasal statüsü ve finansal hizmetlere erişimi, ailesi ile ilişkisi ve kendi ülke hükümetine sadakatinden (sıklıkla göçün başlangıçtaki ana sebebinden) etkilenmiştir.

⁴ Krizden etkilenen göçmen köken ülkelerine, devamlılık arz eden göçmen işçi dövizlerinin akışı mali kaynak sağlarken, diğer yanda birçok hükümet işverenlerin yabancı işçi istihdamına karşı kısıtlamalar getirmiştir. Bu konudaki bir çalışmada, Taylor (2000) sosyal güvenlik yardımı veya işsizlik sigortası alan göçmen hane halklarının diğer göçmen hane halklarına göre daha fazla göçmen dövizleri gönderme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur.

Mevcut mali kriz iş imkânlarını azaltmış ve gelişmekte olan ülkelere yayılmıştır. Böylece 1980'den beri ilk defa gelişmekte olan ülkeler için göçmen dövizlerinin 2009'da azalması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için göçmen dövizleri yabancı para akımları içinde -yurtdışı yardımlarından- çok daha büyük bir dilimi oluşturmaktadır. Bazı daha küçük ülkeler için (örneğin Lesotho, Moldova, Tacikistan ve Tonga) göçmen dövizleri GSYİH'larının en az üçte biridir. Son iki yılda Latin Amerika (Meksika, El Salvador gibi), Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Avrupa'da göçmen dövizleri akımları daha zayıf seyrederken Güney Asya ülkelerinde (Pakistan, Bangladeş, Filipinler gibi) göçmen dövizleri akımları büyümektedir. Ters yönde gecikmeli etki hala mümkündür.

Göçmen dövizleri akımını etkileyen diğer faktörler, ana ülkedeki ekonomik fırsatlar, ana ülke ve göçmen dövizleri gönderilen ülkedeki gelişme ve büyüme eğilimleri, krizin göçmen sayısına ve yaşam standartlarına etkisi, göçmenlerin tüketim eğilimleri, kültürel karakteristikler, göçmen deneyimleri, döviz kuru dalgalanmaları ve benzerlerini içermektedir. Burada farklı sınıflandırmalar ve açıklamalar bulunmaktadır. Makro yaklaşımlar çoğunlukla ulusal çıktılardaki değişimlerle ilgilenmekteyken (bkz Adams, 2003; Glytsos, 2002; Taylor *et al.*, 1996b) mikro yaklaşımlar yerel etkenlerle ilgilenmektedir (Bkz. Massey *et al.*, 1994; Taylor *et al.*, 1996a; Binford, 2003; Reichert, 1981; Durand *et al.*, 1996).

Hane halkı odaklı mikro seviyede disiplinler arası yaklaşımların alternatif bir bakış sunabileceği tartışılmaktadır (Cohen 2005). Bu makalede makro yaklaşımlara yöneldik ve sözü özel sayıya (Migration Letters, Vol.7, No.2, 2010) katkı sağlayan araştırmacılara bıraktık. Bundan başka, göçmen dövizleri coğrafyasını farklı seviyelerde (örneğin, bireysel, hane halkı, cemiyyet, bölge, ulus, küresel seviyelerde) şekillendiren mikro süreci anlamak önemlidir. Nitekim göçmen dövizleri de göçmenlik gibi bir vakum içinde değildir. Bunlar, göçmenleri ve göçmen olmayanları, ana ülke ve hedef ülkeyi birçok yolla bağladığı gibi bağlar ve bağımlılık ve gelişmenin ötesine götürür.

İşçi dövizleri akışlarının göç uygulamalarındaki değişikliklere karşı tepki vermesi beklenmektedir. Nispeten güncel bazı bilimsel çalışmalar, ulusötesi (transnasyonal) göçün diğer karakteristiklerle birlikte uzun vadeli göçmen dövizleri akımını desteklediğini tartışırken (Levitt, 2000) diğer yanda literatürde uzun süredir göçmen dövizlerinin göçler olgunlaştıkça düştüğü tartışılmaktadır (Stark, 1978). Bu mali kriz ve göçmen dövizleri özel sayısındaki (Migration Letters, Vol.7, No.2, 2010) sorumuz, krizler özelinde güncel finansal krizin göçmen dövizleri akımını nasıl etkilediğidir. Birçok çalışma, göçmen dövizlerinin genel hesaplar üzerine etkisi üzerine yoğunlaşırken, Massey *et al.* (1998) gibi çalışmalar göçmen dövizlerinin doğrudan etkisinin gönderilen topluluklar için önemli olduğunu tartışmıştır. Cohen'in Güney Meksika toplulukları üzerine çalışmaları, göçmen dövizlerinin bölgelerin, toplulukların ve ülkenin kalkınmasına katkı sağladığı, aynı zamanda iç göç hareketlerini etkileyip ana ülke toplumundaki cinsiyet ilişkilerini değiştirdiği yönündeki örneklerle doludur (Cohen, 2010).

Literatürde sıklıkla tartışılan konu, çoğu göçmen dövizlerinin günlük harcamaların karşılanması için kullanıldığı, küçük bir parçasının yatırıma yönlendirildiğidir (Koç ve Onan, 2004; Cohen ve Rodriguez, 2005; Hansen 2000). Bu sebeple göçmen döviz akışının gelişme ile ilişkisi sorgulanabilir. Buna karşın bu akış, ödemeler dengesinde hala kayda değer bir kalemi temsil etmektedir. Örneğin Bangladeş ve Yemen gibi birçok ülkede, göçmen dövizleri toplam ihracat gelirlerinin yaklaşık üçte biri seviyesi ile sıklıkla ana rolü oynamaktadır.

Migration Letters bu özel sayısında (Migration Letters, Vol.7, No.2, 2010), güncel finansal krizin göçmen döviz akışına etkisi üzerine makaleler derlenmiştir. Özel sayıdaki altı makale ve üç kısa vaka çalışması dünya çapındaki yönelimleri ve potansiyelleri belirli ülkeler ışığında tartışmaktadır. Bu derleme kriz içinde göçmen döviz akışlarını anlamada öncü girişimleri sunmaktadır. Önemli bir rol oynamasına rağmen göçmen ve göçmen olmayanlar arasındaki ulusötesi ağ ve mevcut ilişki ile döviz akışlarının diğer şekilleri (örneğin, hediye, bilgi transferi) kapsam dışı tutulmuştur (bkz. Cohen, 2005 ve Cliggett, 2003)

Tansel ve Yaşar'a ait ilk makale, 1964-2003 döneminde yaşanan krizlerde Türkiye'ye yönelik göçmen döviz akışının etkisini ölçmek için Keynesyen eşzamanlı ve dinamik makro ekonometrik model uygulaması hakkındadır. Yazarlar yatırımlar daralırken, tüketim, gelir ve ithalatın döviz akışlarıyla büyüyeceğini göstermektedir.

Akkoyunlu ise ticaret, yardım, doğrudan yabancı yatırım ve göçmen dövizlerinin Türkiye'den yurtdışına göçe karşı bir çözüm olup olamayacağı sorusunu sormuştur. Yazar, 1969-2004 dönemini incelemiş, analizlerinde göçmen dövizleri ve diğer uluslararası ticaret, yardım ve yatırıma dayalı bütünleşmelerin her ne kadar uzun vadede dışgöçü azaltıcı bir katkısı beklense de Türkiye'de göçü arttırdığı sonucuna varmıştır.

Garlan'm makalesi bize Hindistan ve Meksika uygulamaları temelinde göçmen döviz ödemesindeki teknolojilerin mevcut ve gelecek yönelimlerini göstermektedir. Özellikle bakış açısı, mobil ödeme gibi yeni ödeme teknolojileridir ki bu yöntemler son finansal krizde olduğu gibi, ekonomik zorluğun yaşandığı dönemlerde ülkelerin göçmen döviz akımını kontrol altına almasına yardımcı olabilecektir. Bu yöntemler aynı zamanda kayıt dışı göçmen döviz akışının azaltılmasında potansiyel araçlar olarak da değerlendirilmektedir.

Naufal ve Vargas-Silva, makalelerinde kriz döneminde Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinden gerçekleşen göçmen dövizinde, her ne kadar büyük seviyede olmasa da, kesin bir düşüş gerçekleştiği konusunu ele almışlar ve 2010'dan en güncel veri analizi ile bu yönelimin tersine döneceğini öngörmüşlerdir. Bunun altında yatan sebep, bu ülkelerin ihtiyaç duyduğu sürekli yabancı işgücü ve bu işçiler için giderek gelişen çalışma koşullarıdır.

Pajnik ve Bajt, korumacılık politikalarının etkilerini incelemiş ve Slovenya'daki göçmenlerin finansal krizle başa çıkma yollarını analiz etmişlerdir. Yazarların bu özel baskıdaki makalesi, kalitatif yaklaşımların kullanımı ve göç

hikayelerinin analiz edilmesi yönüyle tektir. Hikâyeler göstermiştir ki göçmenler son krizde tasarruf yapmakta zorlanmakta ve sonuçta kendi köken ülkelerindeki ailelere daha az göçmen dövizini göndermelerinden dolayı bu aileler durumdan olumsuz etkilenmektedir.

İşçi dövizleri akımına bağımlı ve küçük bir ekonomiye sahip Tacikistan, *Danzger ve Ivaschenko* tarafından 2007-2009 panel veri seti kullanılarak analiz edilmiştir. Yazarlar ana destinasyon ülkesi olan Rusya'dan gelen göçmen dövizlerinin düştüğünü belirlemiştir. Ayrıca, kriz boyunca ülkedeki göçmenlik baskısının arttığını iddia etmişlerdir.

Hindistan, Tonga ve Sahra Altı Afrika'da gerçekleştirilen üç vaka çalışması göçmen dövizleri eğilimleri ve yönelimlerinin üç farklı bölge için karşılaştırılması imkânını vermiştir. *Gupta*, 1970'ten bugüne kadar Hindistan'a gerçekleştirilen göçmen dövizleri akışının makroekonomik belirleyicilerinin ne olduğuna ilişkin analiz yapmış ve genel bir değerlendirme sunmuştur. Kendisi uzun vadede göçmen dövizlerinde bir düşüş beklemektedir. *Jayaraman* ve çalışma arkadaşları Tongan ekonomisinin analiziyle küçük Pasifik Ada ülkeleri için göçmen dövizlerinin önemini ve GSYİH'daki büyümede göçmen dövizlerinin katkısının altını çizmişlerdir. *Mohapatra ve Ratha*, ülkelere göre göçmen dövizleri akımlarının küresel ekonomiye orta-vadedeki etkisinin tespitine ilişkin oldukça tutarlı tahmin sağlanması için basit bir yöntem tanımlamışlardır. Son vaka çalışması *Singh* tarafından yapılan ve Alt Sahra Afrika'da göçmen dövizleri akımının etkisindeki kaymaları detaylı inceleyen bir çalışmadır. *Singh*, kriz öncesinde göçmen dövizlerinin göçmen gönderen ülkeler için yoksulluk ve ekonomik zorluklarla mücadelede şok emici olarak algılandığını ileri sürerken son krizde, göçmen dövizleri akımıyla kurulan bağlantının, mevcut krizi göçmenlerin ana ülkelerine de aksettirebileceğini ileri sürmektedir.

Kaynaklar

- Adams, Richard, H. (2003). "International Migration, Remittances, and the Brain Drain: A Study of 24 Labor Exporting Countries." *Policy Research Working Paper* 3069. Washington, D.C.: The World Bank.
- Binford, Leigh (2003). "Migrant remittances and (under)development in Mexico." *Critique of Anthropology*, 23(3): 305-336.
- Cliggett, Lisa (2003) "Gift remitting and alliance building in Zambian modernity: Old answers to modern problems", *American Anthropologist*, 105(3):543-552.
- Cohen, Jeffrey H. (2005). "Remittance outcomes and migration: Theoretical contests, real opportunities", *Studies in Comparative International Development*, 40(1): 88-112.
- Cohen, Jeffrey H. (2010). "Oaxacan migration and remittances as they relate to Mexican migration patterns", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(1): 149 -161.
- Cohen, Jeffrey H.ve Rodriguez, L. (2005). "Remittance outcomes in rural Oaxaca, Mexico: Challenges, options and opportunities for migrant households." *Population, Space and Place*, 11(1): 49-63.
- Cohen, J. ve Sirkeci, I. (2011). *Cultures of Migration*. Austin, ABD: University of Texas Press.

- Durand, Jorge, et al. (1996). "International Migration and Development in Mexican Communities." *Demography*, 33(2): 249-264.
- Glytsos, Nicholas, P. (2002). "The Role of Migrant Remittances in Development: Evidence from Mediterranean Countries," *International Migration*, 40(1): 5-26.
- Koç, İ. and Onan, İ. (2004) "International migrants' remittances and welfare status of left-behind families in Turkey," *International Migration Review*, 38(1): 78-112.
- Levitt, Peggy (2000). "Migrant participation across borders: Towards an understanding of forms and consequences." In *Immigration Research for a New Century: Multidisciplinary Perspectives*. N. Foner, R.G. Rumbaut, and S.J. Gold, eds. Pp. 459-479. New York: Russell Sage Foundation.
- Massey, Douglas S., et al. (1998). "Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the Millennium. New York: Oxford University Press.
- Mohapatra, Sanket, Joseph, George and Ratha, Dilip (2009). "Remittances and natural disasters: Ex-post response and contribution to ex-ante preparedness," *Policy Research Working Paper Series 4972*, Washington, DC: The World Bank.
- Ratha, D. (2003). "Workers' remittances: An Important and Stable Source of External Finance", *Global Development Finance 2003*. World Bank.
- Ratha, D. (2009). Keynote presentation at the CGD-CID conference "Beyond the Fence: Research Lessons on How Immigration and Remittances Shape Global Development." Washington D.C. <http://www.cgdev.org/content/calendar/detail/1422200/>
- Ratha, D., S. Mohapatra, and Silwal (2010). *Migration and Development Brief*, No. 12, World Bank. April 23, 2010
- Reichert, Joshua (1981). "The migrant syndrome: Seasonal U.S. wage labor and rural development in central Mexico." *Human Organization*, 40(1): 56-66.
- Russell, Sharon S. and Teitelbaum, Michael S. (1992). *International Migration and International Trade*. Washington, D.C.: World Bank.
- Sanjek R. ed. (1990). *Fieldnotes: The makings of anthropology*. Cornell University Press, Ithaca.
- Stark, Oded (1978). "Economic-demographic interaction in the course of agricultural development: The case of rural-to-urban migration." Research Report No. 2/78. Tel Aviv: David Horowitz Institute for Research of Developing Countries.
- Swamy, Gurushri (1981). "International Migrant Worker's Remittances: Issues and Prospects". *World Bank Staff Working Paper* No. 481. Washington, DC, World Bank.
- Taylor, J. Edward (2000). "Do Government Programs 'Crowd-in' Remittances?" *Inter-American Dialogue and the Tomas Rivera Policy Institute*, Washington, DC. www.thedialogue.org/publications/taylor.html.
- Taylor, J. Edward, et al. (1996a). "International migration and community development." *Population Index* 62(3): 397-418.
- Taylor, J. Edward, et al. (1996b). "International Migration and National Development." *Population Index* 62(2): 181-212.
- World Bank 2005: *Global Economic Prospects 2006: Economic Implications of Remittances and Migration*. World Bank. Washington D.C.